

Ostvarivanje međupredmetne teme Održivi razvoj u nastavi Prirode i društva

Iveković, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:885426>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Monika Iveković

**OSTVARIVANJE MEĐUPREDMETNE TEME ODRŽIVI
RAZVOJ U NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA**

Diplomski rad

Petrinja, rujan, 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Monika Iveković

**OSTVARIVANJE MEĐUPREDMETNE TEME ODRŽIVI
RAZVOJ U NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA**

Diplomski rad

Mentor rada: izv. prof. dr.sc. Zdenko Braičić

Petrinja, rujan, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Cilj i metode istraživanja	2
3. Teorijski pregled	3
3.1. <i>Održivi razvoj- temeljni pojmovi</i>	4
3.2. <i>Održivi razvoj u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu</i>	6
3.3. <i>Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj</i>	9
4. Povezanost nastavnog predmeta Priroda i društvo s međupredmetnom temom Održivi razvoj 11	
5. Rezultati istraživanja	15
5.1. <i>Zastupljenost sadržaja o održivom razvoju u udžbenicima Prirode i društva</i>	15
5.2. <i>Sadržaji Održivog razvoja u udžbenicima Prirode i društva</i>	19
5.2.1. <i>Prvi razred</i>	19
5.2.2. <i>Drugi razred</i>	22
5.2.3. <i>Treći razred</i>	25
5.2.4. <i>Četvrti razred</i>	28
6. Zaključak	32
7. Literatura	33

Sažetak

Pojam održivog razvoja, kojega danas poznajemo, pojavio se u drugoj polovici 20. stoljeća kada ga je prvi put odredila norveška predsjednica Harlem Brundtland. Taj su pojam usvojile skoro sve internacionalne agencije, institucije i civilne udruge te zbog toga pojam održivi razvoj postaje neizostavan dio međunarodne ekološke politike. Nakon toga, održane su razne konferencije kako bi se postavili temelji ekološke politike. Prvi temelji položeni su 1992. godine na *Konferenciji za okoliš i razvoj* Ujedinjenih naroda u Rio de Janeiru gdje je nastao dokument *Agenda 21*. Tim je dokumentom propisana strategija za globalno provođenje održivog razvoja. Održivi razvoj definiran je kao razvitak koji ispunjava potrebe današnjice, a istovremeno ne narušava sposobnost daljnjih naraštaja da ispune svoje potrebe. Sastoji se od triju odrednica: društvo, gospodarstvo i okoliš. Ovaj rad se bavi ostvarivanjem međupredmetne teme *Održivi razvoj* u udžbenicima Prirode i društva. U tu su svrhu analizirani *Kurikulum međupredmetne teme Održivi razvoj* i udžbenici Prirode i društva od 1. do 4. razreda (*Istražujemo naš svijet* i *Pogled u svijet*). Kurikulum za međupredmetnu temu *Održivi razvoj* sastoji se od tri domene: Povezanost, Djelovanje i Dobrobit. Prema rezultatima analize, *Povezanost* je najzastupljenija domena u oba udžbenika Prirode i društva u sva četiri razreda osnovne škola. Također, pokazalo se da su ishodi međupredmetne teme *odr. A.1.2.* u prvom odgojno-obrazovnom ciklusu i *odr. A.2.2.* u drugom odgojno-obrazovnom ciklusu najzastupljeniji ishodi u analiziranim udžbenicima. Daljnjom analizom udžbenika utvrdilo se koliko je sadržaja o održivom razvoju zastupljeno u određenom razredu i udžbeniku. Analiza je pokazala kako je u oba udžbenika najviše sadržaja vezano uz zajednicu (društvo), a najmanje za očuvanje okoliša.

Ključne riječi: održivi razvoj, Priroda i društvo, kurikulum, udžbenici

Summary

The concept of sustainable development, as we know it today, appeared in the second half of the 20th century when it was first defined by Norwegian President Harlem Brundtland. This concept has been adopted by almost all international agencies, institutions and civil associations, and because of this, the concept of sustainable development is becoming an indispensable part of international environmental policy. After that, various conferences were held to lay the foundations of environmental policy. The first foundations were laid in 1992 at the United Nations *Conference on Environment and Development* in Rio de Janeiro, where the *Agenda 21 document* was created. This document prescribes a strategy for the global implementation of sustainable development. Sustainable development is defined as development that meets the needs of today, and at the same time does not impair the ability of future generations to meet their needs. It consists of three determinants: society, economy and environment. This paper deals with the implementation of the inter-subject theme *Sustainable Development* in Science and Social Studies textbooks. For this purpose, the *Curriculum of the cross-curricular theme Sustainable Development* and the Science and Social Studies textbooks from 1st to 4th grade (*Exploring our world* and *View of the world*) were analyzed. The curriculum for the cross-curricular theme Sustainable Development consists of three domains: Connection, Action and Well-Being. According to the results of the analysis, *Connection* is the most represented domain in both Science and Social Studies textbooks in all four grades of primary schools. Also, it turned out that the results of the inter-subject topic of *A.1.2.* in the first educational cycle and *others. A.2.2.* in the second educational cycle, the most represented outcomes in the analyzed textbooks. Further analysis of the textbooks determined how much content on sustainable development is represented in a certain class and textbook. The analysis showed that in both textbooks, the most content is related to the community (society), and the least is to the preservation of the environment.

Keywords: sustainable development, Science and Social Studies, curriculum, textbooks

1. Uvod

Pojam održivog razvoja pojavio se u drugoj polovici 20. stoljeća. Njega je prva upotrijebila norveška predsjednica Harlem Brundtland u izvješću *Our Common Future* objavljenog od strane *Svjetske komisije za okoliš i razvoj* (Jambrović, 2011). Od prvog pojavljivanja pojma održivog razvoja do danas, nastali su razni dokumenti koji propisuju ciljeve i zadatke održivog razvoja. Najvažniji dokumenti održivog razvoja u Hrvatskoj su *Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske*, *Plan zaštite okoliša Republike Hrvatske*, *Program zaštite okoliša* i *Izvješće o stanju okoliša* (Hrvatski sabor, 2007). Također, uvođenjem pojma održivi razvoj nastale su i brojne definicije održivog razvoja. Najpopularnija i najkorištenija definicija ističe održivi razvoj kao razvitak koji ispunjava potrebe današnjice, a istovremeno ne narušava sposobnost daljnjih naraštaja da ispune svoje potrebe (Ham, Jukić, Kakuk, 2021).

Održivi razvoj sastoji se od tri temeljne odrednice, a to su društvo (socijalna dimenzija), gospodarstvo (ekonomska dimenzija) i okoliš (ekološka dimenzija). Te su odrednice implementirane u *Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj* i u sadržaje nastavnog predmeta Priroda i društvo. Ovaj rad bavi se mogućnostima ostvarivanja međupredmetne teme *Održivi razvoj* u nastavi Prirode i društva. Prvi dio rada donosi teorijski pregled o održivom razvoju (kada je nastao pojam održivi razvoj, gdje se prvi put spominje, koji se sve dokumenti vežu za održivi razvoj), iznose se podjele i terminološke odrednice (definicije) održivog razvoja te se govori o održivom razvoju u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu (kada se prvi spominje i u kojim dokumentima, koja je povezanost međupredmetne teme *Održivi razvoj* s ostalim međupredmetnim temama). U drugom dijelu rada predstavlja se *Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj* (izgled, struktura i podjela), opisuje se povezanost nastavnog predmeta Priroda i društvo s međupredmetnom temom *Održivi razvoj* te se analiziraju zastupljenost pojedinih domena i ishoda međupredmetne teme *Održivi razvoj* u udžbenicima *Istražujemo naš svijet* i *Pogled u svijet* i sadržaji navedenih udžbenika koji su vezani za održivi razvoj. Završni dio rada donosi zaključak i pregled korištene literature.

2. Cilj i metode istraživanja

Cilj je rada istražiti ostvarivanje međupredmetne teme *Održivi razvoj* u udžbenicima Prirode i društva. Iz općenito oblikovanog cilja proizašla su tri istraživačka zadatka: utvrditi zastupljenost pojedinih domena međupredmetne teme *Održivi razvoj* u udžbenicima Prirode i društva, utvrditi zastupljenost (ostvarivanje) ishoda međupredmetne teme *Održivi razvoj* u udžbenicima Prirode i društva i utvrditi sadržaje *Održivog razvoja* u udžbenicima Prirode i društva.

Kao središnja metoda istraživanja primijenjena je komparativna analiza aktualnih udžbenika Prirode i društva i *Kurikuluma međupredmetne teme Održivi razvoj*. Udžbenici koji su se koristili u ovom istraživanju su *Istražujemo naš svijet* i *Pogled u svijet*.

Tablica 1.

Udžbenici Prirode i društva obuhvaćeni istraživanjem

Naslov udžbenika	Autori	Godina izdanja	Izdavač
<i>Istražujemo naš svijet 1: udžbenik prirode i društva u prvom razredu osnovne škole</i>	De Zan, I., Kisovar Ivanda, T., Letina, A.	2022.	Školska knjiga
<i>Istražujemo naš svijet 2: udžbenik prirode i društva u drugom razredu osnovne škole</i>	Kisovar Ivanda, T., Letina, A.	2022.	Školska knjiga
<i>Istražujemo naš svijet 3: udžbenik prirode i društva u trećem razredu osnovne škole.</i>	Braičić, Z., Kisovar Ivanda, T., Letina, A.	2022.	Školska knjiga
<i>Istražujemo naš svijet 4: udžbenik prirode i društva u četvrtom razredu osnovne škole</i>	Braičić, Z., Kisovar Ivanda, T., Letina, A.	2022.	Školska knjiga
<i>Pogled u svijet 1: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za prvi razred osnovne škole</i>	Basta, S., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett
<i>Pogled u svijet 2: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za drugi razred osnovne škole- prvi dio</i>	Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett
<i>Pogled u svijet 2: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za drugi razred osnovne škole- drugi dio</i>	Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett
<i>Pogled u svijet 3: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za treći razred osnovne škole- prvi dio.</i>	Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett
<i>Pogled u svijet 3: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za treći razred osnovne škole- drugi dio</i>	Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett
<i>Pogled u svijet 4: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za četvrti razred osnovne škole- prvi dio</i>	Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett
<i>Pogled u svijet 4: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za četvrti razred osnovne škole- drugi dio</i>	Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S.	2020.	Profil Klett

Izvor: vlastita izrada

3. Teorijski pregled

Poljoprivrednici su poboljšavali i unaprjeđivali privredne tehnike u svrhu povećanja prinosa još od Starog vijeka te se to, prema Kosanović (2019), smatra prvim elementima pojma održivosti. Iako su se prvi elementi pojma održivosti pojavili u Starom vijeku, temelji pojma održivosti pojavili su se u 18. stoljeću kad se govorilo o održivom gospodarenju šumama.

Potrajnost ili održivi razvoj prvi put se spominje, kako navodi Jambrović (2011), u njemačkom šumarstvu kada ga spominju H. C. von Carlowitza (1713.) i L. Hartiga (1804.). Oni govore o trajnom očuvanju šuma kako bi ih i iduće generacije mogle koristiti. Načelo potrajnosti ili održivosti uvela je, kako ističe Kosanović (2019), Marija Terezija 1769. godine *Uredbom o šumama*. Ta se *Uredba* smatra prvim zakonom o šumama na hrvatskom jeziku.

Koncepcija održivog razvoja, kako ističu Ham, Jukić i Kakuk (2021), nastala je u 80-im godinama 20. stoljeća. Neki autori pojam održivosti povezuju sa 70-im godinama 20. stoljeća jer se pojavljuje u knjizi *Sustainable Society*. Ivan Koprek (2019; prema Bregović Pračić, 2020) donosi povijesni razvoj definiranja pojmova održivog razvoja. Pojam održivoga razvoja pojavio se 70-ih godina 20. stoljeća kao ideja koja uključuje razvoj potreban čovjeku i nužnu zaštitu okoliša. Krajem 60-ih godina 20. stoljeća, kako navodi Kosanović (2019), shvatilo se da su prirodni resursi ograničeni i da je nužno naći rješenje za daljnju gospodarsku aktivnost zbog čega jača svijest o uvođenju promjena u društveni, ekonomski i okolišni sustav.

Kako bi pronašli zajedničko rješenje za opstanak života, održale su se mnoge međunarodne konferencije s Ujedinjenim narodima na čelu. Jambrović (2011) objašnjava kako je zamisao o održivom razvoju prvi put opisana u dokumentu *World Conservation Strategy* 1972. godine nakon prve konferencije UN-a o zaštiti okoliša koja se održala u Stockholmu. Spomenuti dokument govorio je o ekološkoj održivosti, očuvanju životnih resursa te o društvenim, ekonomskim i političkim pitanjima. Nadalje, Jambrović (2011) iznosi da je društveno određenje održivog razvoja kakvo danas poznajemo stvoreno u izvješću *Our Common Future* objavljenog od strane *Svjetske komisije za okoliš i razvoj*. U tom je izvješću norveška predsjednica Harlem Brundtland 1987. godine razradila značenje održivog razvoja. Taj su pojam prihvatile skoro sve internacionalne agencije, institucije i civilne udruge te zbog toga pojam održivi razvoj postaje neizostavan dio međunarodne ekološke politike.

Na konferenciji u Rio de Janeiru nastao je dokument pod nazivom *Agenda 21*. To je dokument, kako navodi Jambrović (2011), koji postavlja mnoga pitanja o razvoju i okolišu. Također, to je dokument koji objedinjuje mjere za „globalno partnerstvo za održivi razvoj“ i mnoga pitanja vezana za ekološke i razvojne probleme. Namjera *Agende 21* je ponuditi strategiju kojom će se provesti održivi razvoj u cijelom svijetu. *Agendu 21* podržalo je 179 zemalja, među kojima je i Hrvatska. Nakon što je 1992. godine Hrvatska prihvatila *Agendu 21*, Hrvatski sabor donosi prvi dokument u kojem se spominje bitnost održivog razvoja, a to je *Deklaracija o zaštiti okoliša Republike Hrvatske* (Hrvatski sabor, 2009; Jambrović, 2011; Kosanović, 2019). Nakon toga, u Hrvatskoj nastaju razni dokumenti održivog razvoja i zaštite okoliša: *Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske*, *Plan zaštite okoliša Republike Hrvatske*, *Program zaštite okoliša*, *Izješće o stanju okoliša* i drugi (Hrvatski sabor, 2007).

3.1. Održivi razvoj- temeljni pojmovi

Društvo, ekologija i ekonomija su, kako navode Mandić, Rozić i Zovko (2016: 19), tri odrednice koje su nužne za shvaćanje održivog razvoja. Naglašavaju sljedeće: „Bitno je naglasiti potrebu da se ekonomski ciljevi (produktivnost, konkurentnost, gospodarski rast), optimiziraju uz uvažavanje okolišnih ciljeva (integritet ekosustava, globalna pitanja, biološka raznolikost) i socijalnih zahtjeva (humanizacija rada, motiviranost, zajedničko upravljanje, socijalna pokretljivost, društvena skrb, kulturni identitet) koji su u stalnoj interakciji. Ukratko se to može ovako predstaviti: 1. Socijalni ciljevi: pravednost, smanjenje siromaštva; 2. Ekonomski ciljevi: rast i uspjeh; 3. Okolišni ciljevi: upravljanje prirodnim dobrima.“ Prema *Strategiji održivog razvitka Republike Hrvatske* (2009), održivi razvoj naslućuje postizanje tri glavna cilja: stabilni gospodarski razvoj, jednaku distribuciju socijalnih sposobnosti te zaštite okoliša.

Cilj održivog razvoja je, kako navodi Jambrović (2011: 2), „pomiriti potrebe društva (ravnopravnost, socijalizacija, sigurnost, sloboda ...) i privrede (industrija, radna mjesta, poljoprivreda, trgovina...), a da se pritom ne naštetiti okolišu (čisti zrak, voda i tlo, flora i fauna, ekosustavi...) i da se očuvaju njegove prirodne vrijednosti za buduće naraštaje.“ Radeka (2017) ističe kako je cilj održivog razvoja osigurati racionalnu uporabu neobnovljivih izvora na

regionalnom i internacionalnom nivou. Kosanović (2019) naglašava kako je težnja održivog razvoja pozitivni društveni, ekološki i ekonomski efekt te da je osnovni zadatak boljitak čovjeka.

Na temelju triju dimenzija (okolišne, ekonomske i društvene) i ciljeva održivog razvoja, proizašle su razne definicije održivog razvoja. Kako je već navedeno, pojam održivi razvoj je prvi put spomenut 1987. godine. Njega je, prema Jambroviću (2011), prva odredila norveška predsjednica Harlem Brundtland. Nakon nje, mnogi su autori pisali o održivom razvoju. Svaki je autor na svoj način tumačio pojam održivog razvoja. Fetahagić (2008; prema Lončar 2019) navodi kako je održivi razvoj postupak izmjena u kojem su iskorištavanje resursa, pravac investiranja i tehnološki napredak u skladu s težnjom zadovoljavanja trenutačnih i daljnjih potreba. Nadalje, Svetlačić i sur. (2016; prema Lončar 2019) ističu kako održivi razvoj označava održavanje fizičkog i društvenog okoliša te uporabu koncepcije održivosti koja je vrlo važna za turizam, ponajprije jer on ovisi o sačuvanoj prirodi koja je za njega temeljni izvor. WCED (1987; UN 1992; prema Vukelić 2020: 142) objašnjava da je „održivi razvoj strategija, tj. filozofija socijalnog razvoja koja podrazumijeva takav razvoj društva koji raspoloživim sredstvima zadovoljava ljudske potrebe ne ugrožavajući prirodne sisteme i životnu sredinu, čime se osigurava dugoročno postojanje ljudskog života i njegovog okruženja.“ Također, smatra kako je održivi razvoj forma razvoja koja ispunjava potrebe sadašnjih generacija, a da se istodobno ne narušava ostvarivanje potreba budućih generacija. Mandić, Rozić i Zovko (2016) navode kako je održivi razvitak razvoj koji ispunjava potrebe sadašnjice bez narušavanja mogućnosti daljnjih generacija u ispunjavanju njihovih potreba. Također, ističu kako je održivi razvoj i postupak izmjena u kojem su eksploatacija izvora, pravac investiranja i usmjeravanje tehničkog razvoja u uzajamnom suglasju i osiguravaju zadovoljenje potreba trenutnih i daljnjih generacija. Vrbičić (2012: 2) piše kako je „održivi razvoj okvir za oblikovanje politika i strategija prema kojima se gospodarstvo i socijalni sektor mogu razvijati bez štetnih posljedica na okoliš i prirodne izvore koji su bitni za daljnju ljudsku djelatnost.“ On se naslanja na poduzetnu zamisao po kojoj razvoj, iskorištavanjem neobnovljivih resursa te uništavanjem i onečišćenjem okoliša, ne smije narušiti egzistenciju budućih naraštaja.

S obzirom na to da postoje razne definicije i objašnjenja održivog razvoja, mnogi kritičari ideje održivog razvoja, kako napominje Piechocki (2002; prema Cifrić 2002), ističu da nedefiniranost, netočnost i kontradiktornost definicije održivog razvoja nastaju iz same terminološke strukture te sintagme. Cifrić (2002: 72) objašnjava: „Pojam održivi razvoj sastavljen je od dva potpuno

različita termina, odnosno pojma: održivost i razvoj koji zajedno tvore pojam jednog koncepta koji treba distingvirati i primjereno interpretirati (u odnosu na neke druge koncepte). Jezičari takve pojmove označavaju kao „oximorone“ jer su međusobno različiti koncepti nasilno fuzionirani. Sintagma održivi razvoj već u samoj sebi sadržava proturječje: održivost simbolizira strukturu i statiku, a razvoj proces i dinamiku.“ O kritici održivog razvoja pišu i Mandić, Rozić i Zovko (2016: 17): „Održivost da - održivi razvoj ne, tako glasi kritika upućena stalnoj kombinaciji dva koncepta - održivosti i razvoja. Razlog kritike su predrasude prema konceptu razvoja. Želja da se razvoj kombinira s održivošću, predstavlja paradoks. Dok održivost pripada ekološkom svjetonazoru, pojam razvoja potječe iz već davno prevladanog mehaničkog svjetonazora“. Na kraju, Ham, Jukić i Kakuk (2021: 378-379), prema izvješću *Svjetske komisije za okoliš i razvoj*, daju najpoznatiju i najprihvaćeniju definiciju održivog razvoja: „Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a istodobno ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“. Nadalje, kako tvrde Ham, Jukić i Kakuk (2021), pojam održivoga razvoja naposljetku je zakonski formaliziran 1992. godine na konferenciji *Earth Summit Conference*, čiji je rezultat dokument *Agenda 21*. Taj dokument uključuje preporuku za integriranje održivog razvoja u obrazovne sadržaje zemalja potpisnica. Radeka (2017) navodi kako je za optimalno korištenje prirodnih izvora, gospodarenje ekonomskim razvitkom i razvitak međuljudskih odnosa bitan savjestan građanin. Takav građanin stvara se pomoću odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

3.2. Održivi razvoj u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu

Prema Engdahl i Rabušićova (2012), ukupnost problema koji se odnose na okoliš zadnjih četrdeset godina dio su odgojno-obrazovnog sustava pod imenom naobrazba za okoliš. Prepoznavši ekološka pitanja današnjega čovjeka kao problematična i zabrinjavajuća, Ujedinjeni narodi su, kako navode Ham, Jukić i Kakuk (2021), prozvali razdoblje 2005. – 2014. godine „Desetljećem odgoja i obrazovanja za održivi razvoj“. Implementacija odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u odgojno-obrazovne programe svih država bila je, kako objašnjavaju Ham, Jukić i Kakuk (2021), jedan od najznačajnijih zadataka UN-ovog Desetljeća odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Uvođenjem ideje o implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u odgojno-obrazovne sustave, nastali su brojni dokumenti koji teže tom ostvarenju. Prema Ham, Jukić i Kakuk (2021), *Strategija obrazovanja za održivi razvoj* je dokument kojim su odgoj i obrazovanje za održivi razvoj stekli veliku edukacijsku važnost. Jambrović (2011: 11) ističe kako u *Zakonu o zaštiti okoliša*, u odjeljku za odgoj i obrazovanje za zaštitu okoliša i održivi razvoj piše: „Država osigurava provedbu odgoja i obrazovanja za zaštitu okoliša i održivi razvitak u odgojno-obrazovnom sustavu te potiče razvoj sustava zaštite okoliša i unapređenje zaštite okoliša. S ciljem zajedničke provedbe odgoja za održivi razvitak Ministarstvo u suradnji s ministarstvom nadležnim za prosvjetu utvrđuje smjernice obrazovnog programa u skladu sa *Strategijom održivog razvitka Republike Hrvatske*.“

Radeka (2017) navodi kako je 2014./2015. godine bilo govora da će se u hrvatski odgojno-obrazovni sustav uvesti *Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja*. Taj dokument, kako tvrdi Radeka (2017: 163) trebao je sadržavati šest odrednica: „društvenu dimenziju (razvoj socijalnih i komunikacijskih vještina i nenasilnog rješavanja sukoba), ljudsko-pravnu dimenziju (obrađuju se vlastita i prava drugih), političku dimenziju (posvećena je političkom okruženju i poticanju aktivnog sudjelovanja građana u procesu donošenja odluka), kulturološku dimenziju (upoznaje sa svojom i drugim kulturama kako bi se prihvaćale i uvažavale različitosti), gospodarsku dimenziju (uključuje sustav ekonomije, monetarni sustav, radnička prava, procese zapošljavanja i dr.) te na kraju ekološku dimenziju (potiče na očuvanje prirode i okoliša te promiče održivi razvoj)“. No, *Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja* nije zaživio zbog promjene Ministra znanosti, obrazovanja i sporta.

Pojam održivi razvoj u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu od početka nije bio samostalan pojam. U *Nacionalnom okvirnom kurikulumu* iz 2011. godine održivi razvoj bio je uklopljen u međupredmetnu temu *Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša*. Kasnije je, kako navode Diković, Kovačić i Mišković (2020), ta međupredmetna tema proširena na dvije međupredmetne teme: *Zdravlje* i *Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj*. UNESCO (2015; prema Vukelić 2020: 142) piše: „Obrazovanje za održivi razvoj odnosi na obrazovne programe i iskustva osmišljena da omoguće usvajanje znanja, vještina i vrijednosti potrebnih da se oblikuje održiva budućnost: integritet okoliša, ekonomska održivost te pravedan svijet za sadašnje i buduće generacije.“ Sustav odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, kako objašnjava Radeka (2017), ima vrlo važno značenje

jer u svoje sadržaje uključuje okolinu koja nas okružuje te prihvaća biološke, društvene, kulturološko-narodne i ekonomske elemente okoliša.

Kada je 2018./2019. u Hrvatskoj započela kurikularna reforma „Škola za život”, održivi razvoj postao je samostalan pojam i kao takav integriran je u *Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj*. Međupredmetna tema *Održivi razvoj*, kako navodi Radeka (2017), sprema učenike za primjereno ponašanje među ljudima zbog ostvarivanja svoje i društvene dobrobiti. Nadalje, kako objašnjavaju Diković, Kovačić i Mišković (2020), međupredmetna tema *Održivi razvoj* objedinjuje i implementira ishode ostalih međupredmetnih tema te ih sastavlja u cjelinu što pokazuju i sami ishodi međupredmetne teme *Održivi razvoj*. Ishodi vezani za osobne i socijalne vrijednosti koje odražavaju učenikovo djelovanje i mišljenje dio su međupredmetne teme *Osobni i socijalni razvoj*. Ishodi vezani za izgrađivanje pozitivnog odnosa prema učenju dio su međupredmetne teme *Učiti kako učiti*. Ishodi vezani za izgrađivanje demokratske sposobnosti rasuđivanja dio su međupredmetne teme *Građanski odgoj i obrazovanje*. Ishodi vezani za zdravstveno stanje i očuvanje okoliša dio su međupredmetne teme *Zdravlje*. Ishodi vezani za stjecanje znanja o gospodarstvu dio su međupredmetne teme *Poduzetništvo*. Ishodi vezani za komunikaciju s drugima dio su međupredmetne teme *Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije*. Svi navedeni ishodi i sadržaji prikazat će se kasnije u tablicama (tablica vezana za međupredmetnu temu *Održivi razvoj* i tablice vezane za sadržaje u udžbenicima).

Obrazovanjem za održivi razvoj, kako objašnjava Radeka (2017), ljude treba poticati na razvijanje svijesti o okolini koja nas okružuje te na davanje doprinosa za ostvarenje pravičnosti, ravnopravnosti i poštivanja ljudskih prava.

Nadalje, Radeka (2017) ističe kako su odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj tradicionalnog oblika što znači da se sveukupno obrazovanje provodi u obrazovnim ustanovama u kojima se učenici školuju. Za uspješno provođenje održivog razvoja izrazito je bitno na koji način će se predstaviti učenicima u formalnom obrazovanju. Kako bi se održivi razvoj čim bolje ostvario, potrebno je imati dobru osnovu školskog sustava: dobar i temeljit kurikulum.

3.3. Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj

Početak 2019. godine donesena je „Odluka o donošenju *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj* za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj“. *Kurikulum međupredmetne teme Održivi razvoj* je dokument koji se sastoji od nekoliko dijelova: 1) Svrha i opis predmeta, 2) Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja, 3) Domene u organizaciji kurikuluma međupredmetne teme *Održivi razvoj*, 4) Odgojno-obrazovna očekivanja po odgojno-obrazovnim ciklusima i domenama međupredmetne teme *Održivi razvoj*, 5) Učenje i poučavanje međupredmetne teme, 6) Vrednovanje u međupredmetnoj temi (MZO, 2019). U *Kurikulumu za međupredmetnu temu Održivi razvoj* (2019) pod Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja pišu sljedeći odgojno-obrazovni ciljevi: „stjecanje znanja o raznolikosti prirode i razumijevanje složenih odnosa između ljudi i okoliša, razvijanje kritičkoga mišljenja te osobne i društvene odgovornosti nužne za održivost, promišljanje i stjecanje spoznaja o uzrocima i posljedicama ljudskoga utjecaja na prirodu koje pridonose razvoju svih oblika mišljenja, osobito kreativnoga razmišljanja i rješavanja problema, razvijanje solidarnosti i empatije prema ljudima, odgovornosti prema svim živim bićima i okolišu te motivacije za djelovanje na dobrobit okoliša i svih ljudi, aktivno djelovanje u školi i zajednici s ciljem prepoznavanja potreba, osmišljavanja primjerenih i inovativnih rješenja i konkretnoga doprinosa zajednici, poticanje razmišljanja orijentiranoga prema budućnosti i razvijanje osobne odgovornosti prema budućim generacijama, što je preduvjet za stvaranje društva temeljenoga na održivome razvoju.“

Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj sastoji se od tri domene (*Povezanost* (A), *Djelovanje* (B) i *Dobrobit* (C)) i pet odgojno-obrazovnih ciklusa (tablica 2). Svaka domena sadrži nekoliko odgojno-obrazovnih ishoda koje učenici tijekom svojeg školovanja trebaju usvojiti. Ishodi su označeni kraticom odr. što predstavlja *Održivi razvoj*, slovom koje označava određenu domenu, brojem koji označava broj ciklusa i brojem koji označava redni broj ishoda. Pa tako kratica *odr. A.1.1.* označava da se radi o međupredmetnoj temi *Održivi razvoj*, domeni *Povezanost*, prvom odgojno-obrazovnom ciklusu i prvom ishodu navedenom u tablici.

U *Kurikulumu za međupredmetnu temu Održivi razvoj* (2019) piše: „Domena *Povezanost* obuhvaća temeljna načela održivosti i međuovisnosti u ekosustavima, domena *Djelovanje* obuhvaća potrebu aktivnoga širenja i primjene prikladnih znanja i vještina za održivo življenje, a

domena *Dobrobit* obuhvaća odgovornosti i prava u ostvarivanju željenoga cilja: dobrobiti za sve ljude, okoliš, i buduće generacije.“

Usporedbom *Nastavnog plana i programa, Kurikuluma za građanski odgoj i obrazovanje i Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj*, kako objašnjava Radeka (2017: 165), dokazano je da je *Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj* „najsveobuhvatniji, najmoderniji i najrazrađeniji ne samo u pogledu sadržaja nego i načinima njegove implementacije u nastavi i ostalim školskim aktivnostima“.

Prvi odgojno-obrazovni ciklus obuhvaća prvi i drugi razred osnovne škole. Drugi odgojno-obrazovni ciklus obuhvaća treći, četvrti i peti razred osnovne škole. Treći odgojno-obrazovni ciklus obuhvaća šesti, sedmi i osmi razred osnovne škole. Četvrti odgojno-obrazovni ciklus obuhvaća prvi i drugi razred četverogodišnjega i prvi razred trogodišnjega srednjoškolskog obrazovanja. Peti odgojno-obrazovni ciklus obuhvaća treći i četvrti razred četverogodišnjega i drugi i treći razred trogodišnjega srednjoškolskog obrazovanja. S obzirom na to da se ovaj rad bavi nižim razredima osnovne škole, prikazat će se samo prvi i drugi odgojno-obrazovni ciklus.

Tablica 2.

Ishodi učenja u Kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj za 1. i 2. odgojno-obrazovni ciklus

Domena	1. ciklus (1. i 2. razred OŠ)	2. ciklus (3., 4. i 5. razred OŠ)
POVEZANOST	odr A.1.1. Prepoznaje svoje mjesto i povezanost s drugima u zajednici	odr A.2.1. Razlikuje pozitivne i negativne utjecaje čovjeka na prirodu i okoliš.
	odr A.1.2. Opisuje raznolikost u prirodi i razlike među ljudima.	odr A.2.2. Uočava da u prirodi postoji međudjelovanje i međuovisnost.
	odr A.1.3. Uočava povezanost između prirode i zdravoga života.	odr A.2.3. Razmatra utjecaj korištenja različitih izvora energije na okoliš i ljude.
DJELOVANJE	odr B.1.1. Prepoznaje važnost dobronamjernoga djelovanja prema ljudima i prirodi.	odr B.2.1. Objašnjava da djelovanje ima posljedice i rezultate
	odr B.2.1. Sudjeluje u aktivnostima škole na zaštiti okoliša i u suradnji škole sa zajednicom.	odr B.2.2. Prepoznaje primjere održivoga razvoja i njihovo djelovanje na lokalnu zajednicu.
		odr B.2.3. Opisuje kako pojedinac djeluje na zaštitu prirodnih resursa.

DOBROBIT	odr C.1.1. Identificira primjere dobroga odnosa prema prirodi.	odr C.2.1. Solidaran je i empatičan u odnosu prema ljudima i drugim živim bićima.
	odr C.1.2. Identificira primjere dobroga odnosa prema drugim ljudima.	odr C.2.2. Razlikuje osobnu od opće dobrobiti.
		odr C.2.3. Prepoznaje važnost očuvanje okoliša za opću dobrobit.

Izvor: MZO (2019)

U tablici 2 možemo vidjeti kako u domeni *Povezanost* u oba ciklusa imamo sve ishode. U domenama *Djelovanje* i *Dobrobit* postoje samo prva dva ishoda u oba odgojno-obrazovna ciklusa. Treći ishod ima samo drugi odgojno-obrazovni ciklus. Također, u tablici 2 možemo vidjeti kako su zastupljene sve tri dimenzije održivog razvoja: okolišna, društvena i ekonomska. Te tri dimenzije, kako se navodi u *Kurikulumu za međupredmetnu temu Održivi razvoj* (2019), međusobno su povezane i učenike pripremaju za primjereno ponašanje u društvu zbog ostvarivanja vlastite i društvene dobrobiti.

4. Povezanost nastavnog predmeta Priroda i društvo s međupredmetnom temom Održivi razvoj

Autorice Anđić, Lepičnik-Vodopivec i Uzelac (2014) navode kako je za shvaćanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj izuzetno bitno kako ga utvrđuje nastavni predmet Priroda i društvo, jer je taj predmet najneizravniji i najprikladniji za interakciju s učenicima nižih razreda osnovne škole, a samim time i za postizanje temeljnih vrijednosti održivosti koje nastoji promovirati. U *Nastavnom planu i programu* (2006) za nastavni predmet Priroda i društvo piše: „Cilj nastave predmeta Priroda i društvo doživjeti i osvijestiti složenost, raznolikost i međusobnu povezanost svih čimbenika koji djeluju u čovjekovu prirodnom i društvenom okruženju, razvijati pravilan odnos prema ljudima i događajima, snošljivo i otvoreno prihvaćati različite stavove i mišljenja te poticati znatiželju za otkrivanjem pojava u prirodnoj i društvenoj zajednici.“ U okviru ovog predmeta, prema *Nastavnom planu i programu* (2006). učenik mora uobličiti afirmativan stav prema živim bićima i okolišu kao cjelini, poštovati društvenu, kulturnu i prirodnu okolinu te se s odgovornošću ponašati prema prirodi.

S obzirom na to da je ovaj rad temeljen na prva četiri razreda osnovne škole, u ovom poglavlju opisuju se samo prva dva odgojno-obrazovna ciklusa iz *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj* (tablica 3 i tablica 4). U oba odgojno-obrazovna ciklusa i u sve tri domene (*Povezanost, Djelovanje i Dobrobit*) imamo navedene ishode, znanja, vještine i stavove koje učenici trebaju usvojiti te preporuku za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja na nastavi. S obzirom na to da je rad vezan samo za sadržaje Prirode i društva, u preporuci za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja prikazat će se samo one preporuke koje se tiču nastavnog predmeta Priroda i društvo. Nakon svake domene navedeni su ključni sadržaji koji se obrađuju. Ključni sadržaji implementirani su u ishode, znanja, vještine i stavove koje učenici uče i usvajaju. Obvezni ključni sadržaji su sadržaji koje učenici moraju usvojiti dok su preporučeni ključni sadržaji oni sadržaji koje učenici ne moraju nužno usvojiti, ali bi bilo dobro da ih znaju.

Tablica 3.

Preporuke ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda međupredmetne teme Održivi razvoj u nastavnom predmetu Priroda i društvo u 1. ciklusu

Domena: POVEZANOST				
Učenik	Znanje	Vještine	Stavovi	Preporuka za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja u predmetu Priroda i društvo
odr A.1.1. Prepoznaje svoje mjesto i povezanost s drugima u zajednici.	Imenuje članove svoje uže i šire obitelji, prijatelje i opisuje njihove međusobne odnose.	Razvija komunikativnost i suradništvo.	Prepoznaje važnost osoba uz koje se osjeća sigurno i važnost povezanosti u zajednici.	Uz nastavne jedinice o obitelji treba naglasiti važnost povezanosti i činjenicu da je obitelj zajednica; primjerena aktivnost za ostvarivanje navedenog očekivanja može biti izrada obiteljskoga stabla od recikliranoga materijala;
odr A.1.2. Opisuje raznolikost u prirodi i razlike među ljudima.	Prepoznaje raznolikost u prirodi i razlike među ljudima.	Razvija sposobnost opažanja i osnovne socijalne vještine.	Prihvaća različitosti među ljudima.	Biološka raznolikost; razlike među ljudima (nacionalnost, jezik, vjeroispovijest, različite sposobnosti i talenti);
Ključni sadržaji: obvezni zajednica, međuljudski odnosi i razlike, raznolikost u prirodi, povezanost boravka u prirodi i zdravlja.				

Domena: DJELOVANJE				
Učenik	Znanje	Vještine	Stavovi	Preporuka za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja u predmetu Priroda i društvo
odr B.1.2. Sudjeluje u aktivnostima škole na zaštiti okoliša i u suradnji škole sa zajednicom.	Navodi aktivnosti škole povezane sa zaštitom okoliša i suradnjom u zajednici.	Primjenjuje komunikacijske, praktične i socijalne vještine.	Spreman je svojom aktivnošću i ponašanjem pridonijeti suradnji u zajednici i očuvanju okoliša.	Dodatna nastava: tijekom cijele godine učenici su aktivno uključeni u različite aktivnosti kao što su sadnje bilja u okolici škole ili edukacija o zaštiti prigodom obavljanja različitih aktivnosti.
Ključni sadržaji: obvezni zaštita okoliša i prirode, ušteda energije, priprema komposta, recikliranje; preporučeni školski izleti u prirodu, ekosela i imanja, uzgoj zdrave hrane, crtanje i umjetničko izražavanje, igra i zabava, školski vrtovi.				

Domena: DOBROBIT				
Učenik	Znanje	Vještine	Stavovi	Preporuka za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja u predmetu Priroda i društva
odr C.1.1. Identificira primjere dobroga odnosa prema prirodi.	Razlikuje dobar od lošega odnosa prema prirodi.	Prema živome svijetu u prirodi odnosi se s poštovanjem.	Prepoznaje važnost prirode i potrebu njene zaštite.	Ostvarivo je povezivanje nastavne jedinice o odnosu čovjeka prema prirodi s primjerima pozitivnoga djelovanja.
Ključni sadržaji: obvezni odnos čovjeka prema prirodi, odnos prema životinjama, obiteljski i međuljudski odnosi, nenasilno rješavanje sukoba; preporučeni : izravna komunikacija, empatija.				

Izvor: MZO (2019.)

U tablici za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda za međupredmetnu temu *Održivi razvoj* u prvom ciklusu postoji sveukupno sedam ishoda, no nisu svi vezani za nastavni predmet Priroda i društvo. Za nastavni predmet Priroda i društvo vezana su samo četiri odgojno-obrazovna ishoda, a oni su navedeni u tablici 3. Ostali ishodi ostvaruju se pomoću drugih nastavnih predmeta i izvanškolskih aktivnosti. U prvom odgojno-obrazovnom ciklusu učenici uče o zajednici (obitelj, prijatelji, razlike među ljudima...) i prirodi koja ih okružuje (raznolikost u prirodi, utjecaj ljudi na prirodu...). Usvajanjem tih pojmova, učenici razvijaju sposobnosti da djeluju u skladu s održivim

razvojem: razvijaju socijalne vještine (uče kako se trebaju odnositi prema drugim ljudima, razvijaju komunikaciju i suradništvo...) i vještine za očuvanje okoliša (uče o dobrom i lošem odnosu prema prirodi i okolišu, uštedi energije i recikliranju, prepoznaju važnost prirode i potrebu njene zaštite).

Tablica 4.

Preporuke ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda međupredmetne teme Održivi razvoj u nastavnom predmetu Priroda i društvo u 2. ciklusu

Domena: POVEZANOST				
Učenik	Znanje	Vještine	Stavovi	Preporuka za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja u predmetu Priroda i društvo
odr A.2.1. Razlikuje pozitivne i negativne utjecaje čovjeka na prirodu i okoliš.	Razvrstava ljudske utjecaje na prirodu i okoliš na pozitivne ili negativne i prepoznaje utjecaje na okoliš koji su posljedica njegovih aktivnosti.	Kritički promišlja o višestrukim učincima ljudskih utjecaja / djelovanja na prirodu i okoliš.	Svjestan je da ljudska djelovanja imaju posljedice na prirodu i okoliš.	Obrađuju se nastavne jedinice s osnovnom podjelom ljudskih utjecaja na pozitivne i negativne.
Ključni sadržaji: obvezni obnovljivi i neobnovljivi izvori energije, prirodni resursi, ljudski utjecaj na prirodu, međudjelovanje u prirodi; preporučeni : izvori energije i podneblje, termički izolatori.				

Domena: DOBROBIT				
Učenik	Znanje	Vještine	Stavovi	Preporuka za ostvarivanje odgojno-obrazovnih očekivanja u predmetu Priroda i društvo
odr C.2.1. Solidaran je i empatičan u odnosu prema ljudima i drugim živim bićima.	Navodi ljudska prava i prava životinja.	Svojim djelovanjem pokazuje da razumije međuodnos između svojih prava i prava drugih.	Pokazuje osjećaj za društvenu pravdu.	Može se organizirati radionica s temom Sva živa bića imaju pravo na život.
odr C.2.2. Razlikuje osobnu od opće dobrobiti.	Opisuje značenje opće dobrobiti.	Sposoban je djelovati u svrhu ravnoteže osobne i opće dobrobiti.	Zauzima se za ostvarivanje opće dobrobiti.	Pronaći primjere opće dobrobiti u svojoj zajednici;
odr C.2.3. Prepoznaje važnost očuvanje okoliša za opću dobrobit.	Razumije kako zagađeni okoliš utječe na njegovu i opću dobrobit.	Provodi istraživanje utjecaja stanja u okolišu na život.	Svjestan je važnosti očuvanja okoliša za dobrobit u svojoj zajednici.	Provođenje pokusa utjecaja životnih uvjeta na rast i razvoj sjemenke, tj. na uvjete klijanja;
Ključni sadržaji: obvezni društvena (ne)pravda, solidarnost, ljudska prava, osobna i opća dobrobit, prava životinja, (ne)zagađeni okoliš (voda, zrak, tlo), otpad; preporučeni buka, svjetlosno zagađenje, pesticidi i umjetna gnojiva				

Izvor: MZO (2019.)

U tablici za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda za međupredmetnu temu *Održivi razvoj* u drugom ciklusu postoji sveukupno devet ishoda, no nisu svi vezani za nastavni predmet Priroda i društvo. Za nastavni predmet Priroda i društvo vezano je samo pet odgojno-obrazovna ishoda, a oni su navedeni u tablici 4. Iz tablice 4 vidi se kako u drugom odgojno obrazovnom ciklusu ne postoji preporuka za nastavni predmet Priroda i društvo u sklopu domene *Djelovanje*. Ostali ishodi ostvaruju se pomoću drugih nastavnih predmeta i izvanškolskih aktivnosti. U drugom odgojno-obrazovnom ciklusu učenici nadograđuju znanje o zajednici i prirodi koja ih okružuje. U sklopu zajednice uče o društvenoj (ne)pravdi, solidarnosti, ljudskim pravima, nenasilnom rješavanju sukoba i slično. U sklopu prirode uče o obnovljivim i neobnovljivim izvorima energije, međudjelovanju u prirodi, ljudskom utjecaju na prirodu, zdravoj hrani, gospodarenju otpadom, (ne)zagađenom okolišu i slično. Oba odgojno-obrazovna ciklusa kod učenika razvijaju kompetencije za djelovanje u skladu održivog razvoja. Navedeni ishodi u oba odgojno-obrazovna ciklusa i u svim domenama rađeni su na temelju *Kurikuluma za nastavni predmet Priroda i društvo* te su ishodi iz oba kurikuluma (*Kurikulum za nastavni predmet Priroda i društvo* i *Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj*) implementirani u udžbenike za Prirodu i društvo.

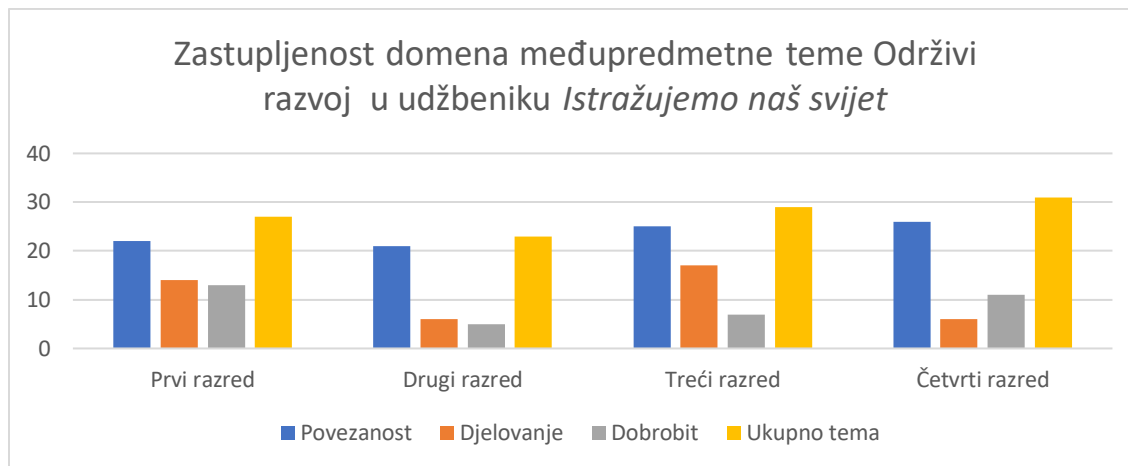
5. Rezultati istraživanja

5.1. Zastupljenost sadržaja o održivom razvoju u udžbenicima Prirode i društva

Oba navedena udžbenika analizirana su kroz sva četiri razreda osnovne škole. Analiza udžbenika *Istražujemo naš svijet* (slika 1.) pokazala je kako je u sva četiri razreda najviše zastupljena domena *Povezanost*. Domena *Djelovanje* je u prvom i drugom razredu skoro jednako zastupljena kao i domena *Dobrobit*, no ipak ima veći udio. U trećem razredu domena *Djelovanje* je znatno više zastupljena od domene *Dobrobiti*. U četvrtom razredu dolazi do zamjene mjesta pa je tako domena *Dobrobit* znatno zastupljenija od domene *Djelovanje*.

Slika 1.

Zastupljenost domena međupredmetne teme Održivi razvoj u udžbenicima *Istražujemo naš svijet*

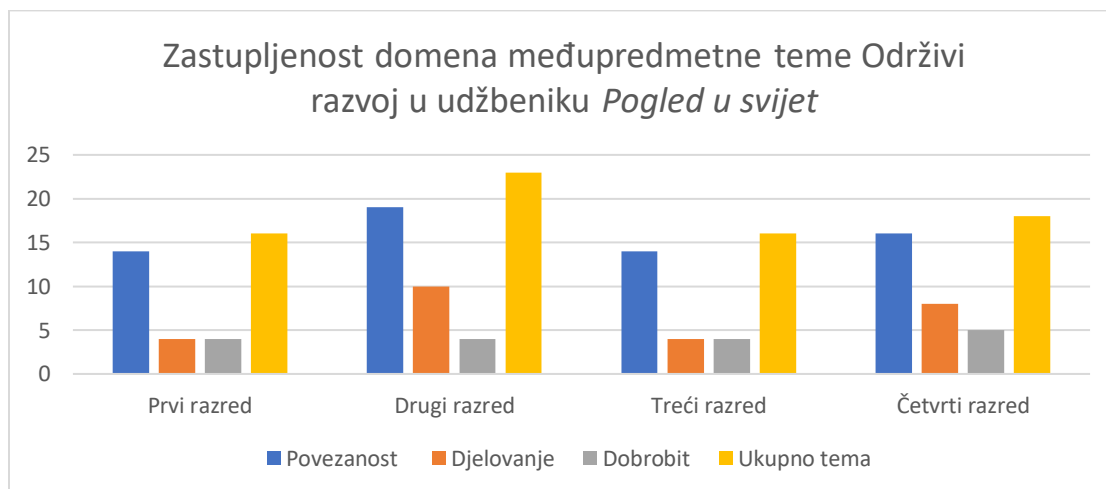

Izvor: vlastita izrada

Analiza udžbenika *Pogled u svijet* (slika 2.) pokazala je kako je u sva četiri razreda također najviše zastupljena domena *Povezanost*. U prvom i trećem razredu domene *Djelovanje* i *Dobrobit* jednako su zastupljene, dok je u drugom i četvrtom razredu znatno zastupljenija domena *Djelovanje*.

Slika 2.

Zastupljenost domena međupredmetne teme Održivi razvoj u udžbenicima *Pogled u svijet*

Izvor: vlastita izrada

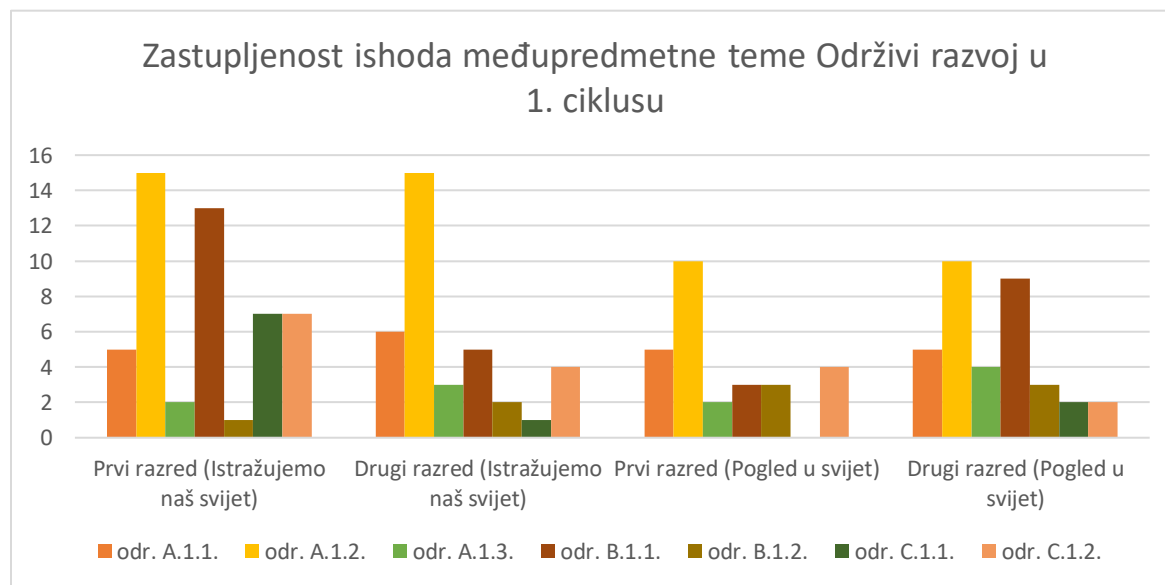
Možemo zaključiti kako su u oba udžbenika kroz sva četiri razreda domene skoro jednako zastupljene. Domena *Povezanost* je najzastupljenija domena u oba udžbenika kroz sva četiri

razreda osnovne škole. Domena *Djelovanje* je u udžbeniku *Pogled u svijet* zastupljenija od domene *Dobrobit* u drugom i četvrtom razredu dok je u udžbeniku *Istražujemo naš svijet* zastupljenija u prva tri razreda. U četvrtom razredu domena *Dobrobit* je zastupljenija od domene *Djelovanje*.

Analiza udžbenika *Istražujemo naš svijet* i *Pogled u svijet* (slika 3.) pokazala je kako je najzastupljeniji ishod 1. ciklusa (prvi i drugi razred) u oba udžbenika ishod *odr. A.1.2.*. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Istražujemo naš svijet* za prvi razred je ishod *odr. B.1.1.*. Treći po redu su ishodi *odr. C.1.1.* i *odr. C.1.2.* koji su jednako zastupljeni. Zatim slijede ishodi *odr. A.1.1.*, *odr. A.1.3.* i na kraju *odr. B.1.2.*. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Istražujemo naš svijet* za drugi razred je ishod *odr. A.1.1.*. Zatim slijede *odr. B.1.1.*, *odr. C.1.2.*, *odr. A.1.3.*, *odr. B.1.2.* i na kraju *odr. C.1.1.*. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Pogled u svijet* za prvi razred je ishod *odr. A.1.1.*. Zatim slijede *odr. C.1.2.*, *odr. B.1.1.* i *odr. B.1.2.* koji su jednako zastupljeni, *odr. A.1.3.* i na kraju *odr. C.1.1.* koji uopće nije zastupljen. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Pogled u svijet* za drugi razred je *odr. B.1.1.*. Zatim slijede *odr. A.1.1.*, *odr. A.1.3.*, *odr. B.1.2.*, *odr. C.1.1.* i *odr. C.1.2.* koji su jednako zastupljeni.

Slika 3.

Zastupljenost ishoda međupredmetne teme Održivi razvoj u udžbenicima *Prirode i društva* u 1. ciklus

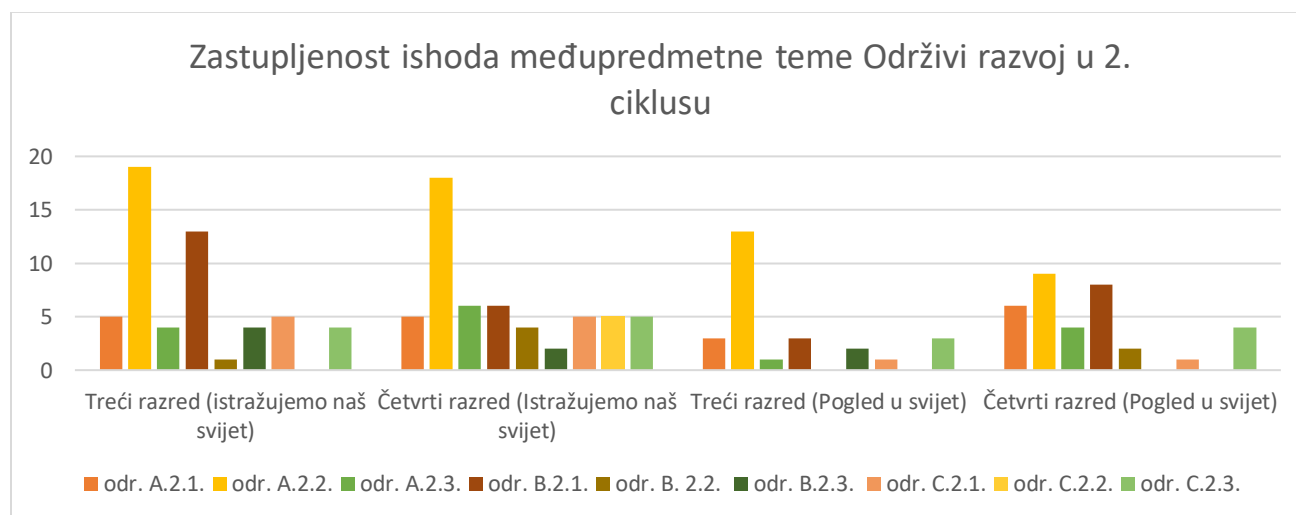
Izvor: vlastita izrada

Možemo zaključiti kako je u oba udžbenika u prvom i drugom razredu najviše zastupljen ishod *odr. A.1.2.*, dok se ostali ishodi različito pojavljuju u svakom razredu. Zanimljivo je to što u udžbeniku *Pogled u svijet* u prvom razredu uopće nema ishoda *odr. C.1.1.*, dok se u ostalim razredima prvog ciklusa pojavljuje u većoj ili manjoj mjeri.

Analiza udžbenika *Istražujemo naš svijet* i *Pogled u svijet* (slika 4.) pokazala je kako je najzastupljeniji ishod 2. ciklusa (treći i četvrti razred) u oba udžbenika ishod *odr. A.2.2.*. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Istražujemo naš svijet* za treći razred je ishod *odr. B.2.1.*. Zatim slijede *odr. A.2.1.* i *odr. C.2.1.* koji su jednako zastupljeni, *odr. A.2.3.*, *odr. B.2.3.* i *odr. C.2.3.* koji su također jednako zastupljeni, *odr. B.2.2.* i na kraju *odr. C.2.2.* koji uopće nije zastupljen. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Istražujemo naš svijet* za četvrti razred su ishodi *odr. A.2.3.* i *odr. B.2.1.* koji su jednako zastupljeni. Zatim slijede *odr. A.2.1.*, *odr. C.2.1.*, *odr. C.2.2.* i *odr. C.2.3.* koji su također jednako zastupljeni, *odr. B.2.2.* i na kraju *odr. B.2.3.*. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Pogled u svijet* za treći razred su ishodi *odr. A.2.1.*, *odr. B.2.1.* i *odr. C.2.3.* koji su jednako zastupljeni, *odr. B.2.3.*, *odr. A.2.3.* i *odr. C.2.1.* koji su također jednako zastupljeni i na kraju *odr. B.2.2.* i *odr. C.2.2.* koji uopće nisu zastupljeni. Drugi najzastupljeniji ishod u udžbeniku *Pogled u svijet* za četvrti razred je ishod *odr. B.2.1.*. Zatim slijede *odr. A.2.1.*, *odr. A.2.3.* i *odr. C.2.3.* koji su jednako zastupljeni, *odr. B.2.2.*, *odr. C.2.1.* i na kraju *odr. B.2.3.* i *odr. C.2.2.* koji uopće nisu zastupljeni.

Slika 4.

Zastupljenost ishoda međupredmetne teme Održivi razvoj u udžbenicima *Prirode i društva* u 2. ciklusu

Izvor: vlastita izrada

Možemo zaključiti kako je u oba udžbenika u trećem i četvrtom razredu najviše zastupljen ishod *odr. A.2.2.*, dok se ostali ishodi različito pojavljuju u svakom razredu. Zanimljivo je to što u oba udžbenika u trećem razredu uopće nije ostvaren ishod *odr. C.2.2.*. Također, zanimljivo je i to što u udžbeniku *Pogled u svijet* za treći razred nema ni ishoda *odr. B.2.2.* te da u četvrtom razredu nema ishoda *odr. B.2.3.*

5.2. Sadržaji Održivog razvoja u udžbenicima *Prirode i društva*

5.2.1. Prvi razred

Istražujemo naš svijet 1 i *Pogled u svijet 1* udžbenici su za prvi razred osnovne škole. U udžbeniku *Istražujemo naš svijet 1* najprije se uče pojedinosti o svim godišnjim dobima dok se u udžbeniku *Pogled u svijet 1* godišnja doba obrađuju u određeno doba godine. Razlika se vidi i u nazivima nastavnih jedinica i zadacima koje učenici trebaju riješiti. Iako postoji razlika u nazivima nastavnih jedinica i poglavlja, oba udžbenika obrađuju iste sadržaje (tablica 5 i tablica 6).

Tablica 5.

*Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku *Istražujemo naš svijet 1* za prvi razred osnovne škole*

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Ja i drugi u razrednoj zajednici	Razredna zajednica; članovi razredne zajednice; Osobine dobrog prijatelja/prijateljice	Povezanost	odr. A.1.1.
Dogovaramo pravila ponašanja	Pravila ponašanja u razrednoj zajednici; Kako se osjećaš kada se netko prema tebi ponaša pristojno?	Djelovanje Dobrobit	odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Škola	Pristojno ponašanje	Djelovanje Dobrobit	odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Četiri godišnja doba	Priroda se razlikuje u jesen, zimi, u proljeće i ljeti.	Povezanost	odr. A.1.2.
Jesen- vremenske prilike, biljke i životinje	Koje si promjene uočio/ uočila u prirodi?; Kako se trebamo odnositi prema biljkama i životinjama u prirodi?	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.1.
Promjene u prirodi u jesen	Promjene u prirodi u jesen	Povezanost	odr. A.1.2.
Zima- vremenske prilike, biljke i životinje	Koje si promjene uočio/ uočila?; Kako zimi možemo pomoći pticama stanaricama koje tragaju za hranom?	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.1.
Promjene u prirodi zimi	Promjene u prirodi zimi	Povezanost	odr. A.1.2.

Proljeće- vremenske prilike, biljke i životinje	Koje si promjene uočio/ uočila?; Kako se trebamo odnositi prema biljkama i životinjama u prirodi?	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.1.
Promjene u prirodi u proljeće	Promjene u prirodi u proljeće	Povezanost	odr. A.1.2.
Ljeto- vremenske prilike, biljke i životinje	Koje si promjene uočio/ uočila?; Kako se trebamo odnositi prema životinjama i njihovim mladuncima u prirodi?	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.1.
Promjene u prirodi ljeti	Promjene u prirodi u ljeti	Povezanost	odr. A.1.2.
Moja obitelj	Članovi obitelji; Briga o članovima obitelji	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.1. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
U mojem domu	Dom je mjesto u kojem živiš s obitelji.	Povezanost	odr. A.1.1.
Odgovorno ponašanje u domu	Odgovorno ponašanje; Kućna pravila	Djelovanje Dobrobit	odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Obitelj i dom	Odgovorno ponašanje u domu	Djelovanje Dobrobit	odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Ja i drugi u zajednici	Zajednica; Pristojno ponašanje	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.1. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Ljudska i dječja prava	Poštivanje prava; Dječja prava; Dječje dužnosti	Povezanost Djelovanje	odr. A.1.1. odr. B.1.1. odr. B.1.2.
Mi smo slični i različiti	Ljudi su slični, ali se međusobno i razlikuju.	Povezanost	odr. A.1.2.
Ja i moja zajednica	Sličnosti i razlike	Povezanost	odr. A.1.1. odr. A.1.2.
Dan i doba dana	Doba dana; Pozdravi	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Živo i neživo	Živa bića i neživa priroda	Povezanost	odr. A.1.2.
Red u prirodi	Biljke, životinje i ljudi dio su prirode; U prirodi razlikujemo različite pojave.	Povezanost	odr. A.1.2.
Moje tijelo	Tjelesne razlike	Povezanost	odr. A.1.2.
Čuvajmo svoje zdravlje	Redovito vježbanje; Boravak na svježem zraku	Povezanost	odr. A.1.3.
Čuvajmo čistoću okoliša	Smeće; Razvrstavanje smeća; Otpad	Djelovanje Dobrobit	odr. B.1.1. odr. C.1.1.
Moje tijelo i zdravlje	Dobre i loše aktivnosti; Razvrstavanje otpada	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.3. odr. B.1.1. odr. C.1.1.

Izvor: prema Letina i sur. (2021) i MZO (2019) izradila autorica

Tablica 6.*Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Pogled u svijet 1 za prvi razred osnovne škole*

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Tko ide u školu?	Pozdravi pri dolasku i odlasku	Povezanost Dobrobit	odr. A.1.1. odr. C.1.2.
Moj razred je 1.	Pravila ponašanja pod satom	Povezanost Dobrobit	odr. A.1.1. odr. C.1.2.
Je li škola dom?	Djelatnici škole; Kućni red	Povezanost Dobrobit	odr. A.1.1. odr. A.1.2. odr. C.1.2.
Jesenski trag	Po čemu prepoznaješ jesen?	Povezanost	odr. A.1.2.
Čije tragove prepoznaješ?	Živa bića i njihova obilježja	Povezanost	odr. A.1.2.
Obitelj	Članovi obitelji; Zanimanja; Rješavanje sukoba	Povezanost Dobrobit	odr. A.1.1. odr. A.1.2. odr. C.1.2.
Što ima dom?	Održavanje reda i čistoće; Štednja energije	Povezanost Djelovanje	odr. A.1.1. odr. A.1.2. odr. B.1.2.
Energija- što je to?	Štednja energije, Razvrstavanje otpada	Djelovanje	odr. B.1.1. odr. B.1.2.
Kakvi su tragovi zimi?	Drveće je bez lišća. Neke životinje traže hranu, a druge spavaju.	Povezanost	odr. A.1.2.
Zašto poštujemo pravila?	Pravila u prirodi, domu i školi	Djelovanje	odr. B.1.1.
Što je proljetni trag?	Drveće cvjeta. Lastavice dolaze s juga, a jež i medvjed se bude.	Povezanost	odr. A.1.2.
Jesmo li svi isti?	Tjelesne razlike djevojčica i dječaka	Povezanost	odr. A.1.2.
Važno je biti zdrav	Pravilna prehrana; Održavanje čistoće; Vježbanje	Povezanost	odr. A.1.3.
Tko se brine o okolišu?	Čist okoliš; Briga o okolišu; Razvrstavanje otpada;	Povezanost Djelovanje	odr. A.1.3. odr. B.1.1. odr. B.1.2.
Kakve tragove ostavlja ljeto?	Toplo je i vruće. Životinje i ljudi traže traže hlad.	Povezanost	odr. A.1.2.
Godišnja doba	Vrijeme i biljke tijekom godišnjih doba	Povezanost	odr. A.1.2.

Izvor: prema Škreblin i sur. (2020) i MZO (2019) izradila autorica

Održivi razvoj dijeli se, kako je ranije navedeno, na tri temeljne odrednice: društvo, ekonomija i okoliš. Iz tablica 5 i 6 možemo vidjeti kako se u udžbenicima za nastavni predmet Priroda i društvo pojavljuju sadržaji vezani za te tri odrednice. U oba udžbenika uči se o zajednici, obitelji, pravilima u razredu i domu, godišnjim dobima, energiji, razvrstavanju otpada, zdravlju i slično. Najviše sadržaja vezano je za društvo, a najmanje za očuvanje okoliša. Oba udžbenika obrađuju isti sadržaj, no svaki od njih ima drugačiji pristup. U tablicama također možemo vidjeti

i ranije prikazane domene (slika 1 i slika 2) i ishode (slika 3 i slika 4) iz *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj*, tj. njihovu zastupljenost u udžbenicima te uz koje se nastavne jedinice vežu.

5.2.2. Drugi razred

Istražujemo naš svijet 2 i *Pogled u svijet 2* udžbenici su za drugi razred osnovne škole. U oba udžbenika sličan je redoslijed poglavlja kao i u udžbenicima *Istražujemo naš svijet 1* i *Pogled u svijet 1*. Također, sličan je i sadržaj (tablica 7 i tablica 8) pa tako učenici ponavljaju sadržaje prvog razreda te proširuju znanje učeći o novim pojmovima, pojavama i situacijama što se vidi i u popisu nastavnih jedinica.

Tablica 7.

Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Istražujemo naš svijet 2 za drugi razred osnovne škole

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Ovo sam ja	Osobnost; Uloga okoline u razvoju osobnosti; Odnos prema drugima	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.1. odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Moja obitelj i rodbina	Članovi obitelji; Rodbina	Povezanost	odr. A.1.1.
Ja i drugi u zajednici u školi	Razredna zajednica; Razredna pravila; Poštivanje drugih	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.1. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Pravila i dužnosti u zajednici	Razredna pravila	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.1. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Jesen- vremenske prilike, biljke i životinje	Razni vremenski uvjeti	Povezanost	odr. A.1.2.
Jesen i ljudi	Plodovi ujesen; Rad ljudi	Povezanost	odr. A.1.2.
Zima- vremenske prilike, biljke i životinje	Susnežica je istovremeno padanje kiše i snijega.	Povezanost	odr. A.1.2.
Proljeće- vremenske prilike, biljke i životinje	Priroda se budi	Povezanost	odr. A.1.2.
Proljeće i ljudi	Ljudi ubiru razno voće i povrće te sve češće borave na zraku.	Povezanost	odr. A.1.2. odr. A.1.3.
Ljeto- vremenske prilike, biljke i životinje	Do Zemlje dopire velika količina Sunčeve svjetlosti i topline pa je toplo ili vruće.	Povezanost	odr. A.1.2.

Ljeto i ljudi	Ljudi ubiru razno voće i povrće. Zbog velikih vrućina ljeti je velika opasnost od požara.	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.2. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Godina i godišnja doba	Prikaži znakovima koje su vremenske prilike najčešće u pojedinim godišnjim dobima.	Povezanost	odr. A.1.2.
Moje tijelo	Dječaka od djevojčice razlikujemo po spolovilu.	Povezanost	odr. A.1.2.
Čuvajmo svoje zdravlje	Održavanje osobne higijene; Kretanje na svježem zraku	Povezanost	odr. A.1.3.
Zdrava prehrana	Raznolika prehrana; Hrana različitog podrijetla	Povezanost	odr. A.1.3.
Mjesto u kojem živim	Što se sve nalazi u središtu tvog mjesta?	Povezanost	odr. A.1.1.
Prirodni oblici u našem okruženju	U prirodi možemo uočiti mora, jezera, rijeke, kao i druge prirodne oblike poput obale, otoka, poluotoka, uvala i slično.	Povezanost	odr. A.1.2.
Zanimanja ljudi u mjestu	Kojim se zanimanjima bave stanovnici mjesta u kojem živiš?	Povezanost	odr. A.1.1. odr. A.1.2.
Obilježja živog i neživog svijeta	Živa bića i neživa priroda	Povezanost	odr. A.1.2.
Biljke u našem okolišu	Samonikle i uzgojene biljke	Povezanost	odr. A.1.2.
Životinje u našem okolišu	Različitosť životinja; Divlje i domaće životinje	Povezanost	odr. A.1.2.
Čuvamo svoj okoliš	Odbačeno smeće onečišćuje i ugrožava okoliš. Smeće treba razvrstati i odložiti u spremnike predviđene za otpad.	Djelovanje Dobrobit	odr. B.1.1. odr. B.1.2. odr. C.1.1.
Štedimo energiju	Štednja energije na različite načine	Djelovanje	odr. B.1.2.

Izvor: prema Kisovar Ivanda i Letina (2021) i MZO (2019) izradila autorica

Tablica 8.

Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Pogled u svijet 2 za drugi razred osnovne škole

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
To sam ja	Osobine	Povezanost	odr. A.1.2.
Dio sam razredne zajednice	Razredna zajednica; Pravila	Povezanost Dobrobit	odr. A.1.1. odr. C.1.2.
Moja prava i dužnosti	Kućni red škole; Razredna pravila	Povezanost Djelovanje	odr. A.1.1. odr. B.1.1.
Obitelj i rodbina	Šira i uža obitelj	Povezanost	odr. A.1.1.
Kultura stanovanja	Kućni red stambenog prostora	Djelovanje	odr. B.1.1.
Odgovorno ponašanje	Pravila ponašanja; Prava i dužnosti; Poštivanje pravila	Djelovanje	odr. B.1.1.
Brinem se o zdravlju	Kretanje; Sport; Boravak na svježem zraku	Povezanost	odr. A.1.3.
Energija u domu	Štednja energije	Djelovanje	odr. B.1.2.
Pametno s uređajima	Pristojnost u razgovoru i pisanju poruka	Djelovanje	odr. B.1.1.
Jesen (23. rujna- 21. prosinca)	Promjene u prirodi ujesen	Povezanost	odr. A.1.2.
Zima (21. prosinca- 21. ožujka)	Promjene u prirodi zimi	Povezanost	odr. A.1.2.

Briga o okolišu	Utjecaj na okoliš; Očuvanje prirode; Smeće onečišćuje okoliš	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.3. odr. B.1.1. odr. B.1.2. odr. C.1.1.
Čuvaj okoliš	Razvrstavanje otpada; Biootpad; Čistoća	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.3. odr. B.1.1. odr. B.1.2. odr. C.1.1.
Život u okolišu	Divlje i domaće životinje; Samonikle i uzgajane biljke	Povezanost	odr. A.1.2.
Kućni ljubimci	Briga o kućnim ljubimcima	Povezanost	odr. A.1.2.
Moje mjesto	Naseljeno mjesto (sela i gradovi); Zavičaj	Povezanost	odr. A.1.1.
Zanimanja ljudi	Razna zanimanja u zavičajima	Povezanost	odr. A.1.2.
Vode	Vode tekućice i stajačice; Čistoća vode; Štednja pitke vode	Povezanost Djelovanje	odr. A.1.2. odr. B.1.1.
Prometna sredstva	Kad ljudi za prijevoz koriste bicikl, štede gorivo, ne zagađuju okoliš, brinu se o svome zdravlju.	Povezanost Djelovanje	odr. A.1.3. odr. B.1.1.
Promet u mome mjestu	Pristojnost u javnim prijevoznim sredstvima; Poštivanje drugih putnika; Smanjenje onečišćenja	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.1.1. odr. B.1.1. odr. C.1.2.
Proljeće (21. ožujka-21. lipnja)	Promjene u prirodi u proljeće	Povezanost	odr. A.1.2.
Ljeto (21. lipnja- 23. rujna)	Promjene u prirodi ljeti; Zbog suše i vrućine lako buknu šumski požari.	Povezanost	odr. A.1.2.
Godišnja doba	Vremenske prilike u svim godišnjim dobima	Povezanost	odr. A.1.2.

Izvor: prema Škreblin i sur. (prvi i drugi dio, 2020) i MZO (2019) izradila autorica

Iz tablica 7 i 8 možemo vidjeti kako se u udžbenicima *Istražujemo naš svijet 2* i *Pogled u svijet 2* pojavljuju sadržaji vezani za tri dimenzije održivosti: društvo, ekonomija i okoliš. U oba udžbenika ponovno se obrađuju sadržaji o zajednici, obitelji, pravilima u razredu i domu, godišnjim dobima, energiji, razvrstavanju otpada i zdravlju. To se naravno radi na potpuno drugačiji i prošireniji način nego u prvom razredu. S obzirom na to da su sadržaji slični onima u prvome razredu, ovdje je također najviše sadržaja vezano za društvo, a najmanje za okoliš. U ovim tablicama, kao i u tablicama 5 i 6, možemo vidjeti zastupljenost domena i ishoda iz *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj* koje su prethodno spomenuti (slika 1., slika 2., slika 3. i slika 4.).

5.2.3. Treći razred

Istražujemo naš svijet 3 i *Pogled u svijet 3* udžbenici su za treći razred osnovne škole. U udžbeniku *Istražujemo naš svijet 3* najprije se uči općenito o zavičajima (tlo, gospodarstvo), a kasnije se posebno govori o biljkama i životinjama pojedinih zavičaja. U udžbeniku *Pogled u svijet 3* govori se samo o gospodarstvu pojedinih zavičaja. Iako postoji razlika, oba udžbenika obrađuju iste sadržaje (tablica 9 i tablica 10).

Tablica 9.

Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Istražujemo naš svijet 3 za treći razred osnovne škole

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Nizinski zavičaj	Plodno tlo; Oranice; Žitarice.	Povezanost	odr. A.2.2.
Brežuljkasti zavičaj	Manje plodna tla; Uzgoj voća i vinove loze	Povezanost	odr. A.2.2.
Gorski zavičaj	Poljoprivreda je slabije razvijena zbog nedostatka plodnog tla.	Povezanost	odr. A.2.2.
Primorski zavičaj	Siromašno tlo; Prevladavaju gole kamene površine s malo tla.	Povezanost	odr. A.2.2.
Djelatnost ljudi u zavičaju	Razne djelatnosti ljudi u zavičajima	Povezanost	odr. A.2.2.
Svojstva i stanja vode	Agregatna stanja vode	Povezanost	odr. A.2.2.
Značenje vode za živa bića	Voda je važan sastojak tijela svih živih bića.; Vodu treba štedjeti i zaštititi je od onečišćenja.	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.3. odr. B.2.3. odr. C.2.3.
Istražujem vremenske promjene	U zračnom omotaču neprekidno se događaju vremenske promjene.	Povezanost	odr. A.2.2.
Brinem se o osobnom zdravlju	Zdravlje; Zdrave životne navike	Djelovanje Dobrobit	odr. B.2.1. odr. C.2.1. odr. C.2.3.
Brinem se o čistoći okoliša	Onečišćenje; Zaštita okoliša; Razvrstavanje otpada; Štednja energije	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. B.2.3. odr. C.2.3.
Život u mojem mjestu	Zajednica; Susjedstvo; Obzirno i pristojno ponašanje	Djelovanje Dobrobit	odr. B.2.2. odr. C.2.1. odr. C.2.3.
Prava, dužnosti i pravila u zajednici	Zajednica; Poštivanje drugih	Dobrobit	odr. C.2.1.
Odnos prema drugima u zajednici	Zajednica; Suradnja; Poštivanje drugih	Dobrobit	odr. C.2.1.
Biljke nizinskog zavičaja	Raznovrsne biljke; Prilagodba biljaka; Biljke se ne smiju uništavati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Biljke brežuljkastog zavičaja	Raznovrsne biljke; Prilagodba biljaka; Biljnu raznovrsnost treba čuvati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Biljke gorskog zavičaja	Raznovrsne biljke; Prilagodba biljaka; Biljke se ne smiju trgati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.

Biljke primorskog zavičaja	Raznovrsne biljke; Prilagodba biljaka; Biljnu raznovrsnost treba čuvati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Životinje nizinskog zavičaja	Raznovrsne životinje; Prilagodba životinja; Životinjsku raznolikost trebamo očuvati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Životinje brežuljkastog zavičaja	Raznovrsne životinje; Prilagodba životinja; Životinjsku raznolikost trebamo očuvati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Životinje gorskog zavičaja	Raznovrsne životinje; Prilagodba životinja; Životinjsku raznolikost trebamo očuvati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Životinje primorskog zavičaja	Raznovrsne životinje; Prilagodba životinja; Životinjsku raznolikost trebamo očuvati.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Zaštićene biljke i životinje	Zakon o zaštiti prirode; Zaštićene biljke i životinje	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. C.2.1.
Međuovisnost biljaka i životinja	Životna zajednica; Neke životinje pomažu razmnožavanju biljaka.	Povezanost	odr. A.2.2.
Važnost biljaka i životinja za život ljudi	Kako boravak u parkovima i šumama djeluje na ljudsko zdravlje?	Povezanost	odr. A.2.2.
Upotreba i prijenos energije	Štetni plinovi; Onečišćenje zraka i okoliša	Povezanost	odr. A.2.1. odr. A.2.3.
Pretvorba i štednja energije	Energija; Pretvorba energije; Štednja energije	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.3. odr. B.2.3.
Obnovljivi izvori energije	Obnovljivi izvori energije su izvori energije koji su sačuvani u prirodi i obnavljaju se.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.3. odr. B.2.3.
Vode tekućice i živi svijet u njima	Onečišćenje vodotoka; U vodama tekućicama i uz njih žive mnoge biljke i životinje.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Vode stajaćice i živi svijet u njima	Vode stajaćice; U stajaćicama i uz njih žive mnoge biljke i životinje.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1.

Izvor: prema Letina i sur. (2021) i MZO (2019) izradila autorica

Tablica 10.

Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Pogled u svijet 3 za treći razred osnovne škole

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Moja prava i dužnosti	Ljudska prava	Dobrobit	odr. C.2.1.
Živo ili neživo	Živa bića ovise o neživoj prirodi koja ih okružuje.	Povezanost	odr. A.2.2.
Živi svijet- biljke	Obilježja biljaka; Biljke su živa bića.	Povezanost	odr. A.2.2.
Život životinja	Životinje se hrane hranom koju su proizvele biljke.	Povezanost	odr. A.2.2.
Brinem se o okolišu	Ljudske potrebe; Mijenjanje okoliša; Smeće i otpad; Čuvanje ugroženih vrsta	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1. odr. C.2.3.
Energija i živi svijet	Štednja energije	Djelovanje	odr. B.2.3.
Energija i okoliš	Obnovljivi i neobnovljivi izvori energije; Onečišćenje okoliša	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. A.2.3. odr. B.2.1.

Vremenske pojave	Uobičajena vremenska obilježja godišnjih doba zovemo podneblje ili klima. Podneblje, kao i reljef, utječe na živi svijet.	Povezanost	odr. A.2.2.
Podneblje moga zavičaja	Život biljaka i životinja povezan je s podnebljem.	Povezanost	odr. A.2.2.
Vode u zavičaju	Očuvanje vodene površine; Briga o prirodi	Povezanost Dobrobit	odr. A.2.2. odr. C.2.3.
Voda u životu ljudi	Štednja pitke vode; Onečišćenje vode; Očuvanje vode	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. B.2.3. odr. C.2.3.
Gospodarstvo	Povezanost prirodnih bogatstava i gospodarskih djelatnosti	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarstvo u zavičaju- Nizinski zavičaj	Na koji su način povezane djelatnosti ljudi s prirodnim okruženjem zavičaja?	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarstvo u zavičaju- Brežuljkasti zavičaj	Na koji su način povezane djelatnosti ljudi s prirodnim okruženjem zavičaja?	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarstvo u zavičaju- Gorski zavičaj	Na koji su način povezane djelatnosti ljudi s prirodnim okruženjem zavičaja?	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarstvo u zavičaju- Primorski zavičaj	Na koji su način povezane djelatnosti ljudi s prirodnim okruženjem zavičaja?	Povezanost	odr. A.2.2.

Izvor: prema Škreblin i sur. (prvi i drugi dio, 2020) i MZO (2019) izradila autorica

Iz tablica 9 i 10 možemo vidjeti kako se u udžbenicima *Istražujemo naš svijet 3* i *Pogled u svijet 3* pojavljuju sadržaji vezani za tri temeljne odrednice održivosti: društvo, ekonomija i okoliš. U oba udžbenika uči se o obnovljivim i neobnovljivim izvorima energije, uštedi energije, zavičaju, vodama, okolišu, utjecajima čovjeka na prirodu i slično. U ovim se udžbenicima najviše spominju ekonomija i društvo, a najmanje očuvanje i zaštita okoliša. U tablicama 9 i 10, kao i u onim prijašnjim, možemo vidjeti zastupljenost domena i ishoda iz *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj* koje su prethodno spomenuti (slika 1., slika 2., slika 3. i slika 4.).

5.2.4. Četvrti razred

Istražujemo naš svijet 4 i Pogled u svijet 4 udžbenici su za četvrti razred osnovne škole. U oba udžbenika se, za razliku od udžbenika iz nižih razreda, sadržaji obrađuju donekle istim redoslijedom što je prikazano u tablicama 11 i 12.

Tablica 11.

Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Istražujemo naš svijet 4 za četvrti razred osnovne škole

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Životni uvjeti	Životni uvjeti živih bića; Onečišćenje ugrožava opstanak biljaka i životinje te zdravlje ljudi.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Sunce	Biljke pomoću Sunca unutar zelenog dijela lista sebi proizvode hranu kojom će se hraniti i mnogi drugi organizmi.	Povezanost	odr. A.2.2.
Voda	Agregatna stanja vode	Povezanost	odr. A.2.2.
Kruženje vode u prirodi	Kruženje vode u prirodi	Povezanost	odr. A.2.2.
Zrak	Zrak se stalno kreće. Topli zrak se diže, a hladni se spušta.	Povezanost	odr. A.2.2.
Sastav zraka	Onečišćenje zraka; Smog	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. C.2.3.
Tlo	Biljke su korijenom pričvršćene za tlo u kojem se nalaze voda i mineralne tvari.	Povezanost	odr. A.2.2.
Stanovništvo Republike Hrvatske	Stanovništvo Republike Hrvatske; Prava	Dobrobit	odr. C.2.1.
Prirodna obilježja nizinskih krajeva	Umjereno podneblje; Tla uz velike rijeke su plodna.	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarske djelatnosti nizinskih krajeva	U nizinskim su krajevima najveća nalazišta nafte i zemnog plina u Hrvatskoj.	Povezanost	odr. A.2.3.
Priroda obilježja brežuljkastih krajeva	Umjereno podneblje; Tla su u ovim krajevima manje plodna od onih u nizinama.	Povezanost	odr. A.2.2.
Prirodna obilježja gorskih krajeva	Rijeke gorskog kraja su hladne i brze. Velik je broj ponornica.	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarske djelatnosti gorskih krajeva	Električna energija; Voda je velik izvor energije u gorskim krajevima.	Povezanost	odr. A.2.3
Prirodna obilježja primorskih krajeva	Biljni pokrov je prilagođen ljetnim sušama.	Povezanost	odr. A.2.2.
Gospodarske djelatnosti primorskih krajeva	Energija vodenih tokova; Energija vjetra.	Povezanost	odr. A.2.3.
Brinem o svojem zdravlju	Čovjek svojim načinom života može utjecati na očuvanje svog zdravlja.	Dobrobit	odr. C.2.2.
Čovjek je društveno biće	Čovjek ima odgovornosti prema ljudima koji ga okružuju, prema prirodi i predmetima.	Dobrobit	odr. C.2.1. odr. C.2.2.

Život u zajednici, ljudska prava i slobode, demokracija	Demokratske zajednice; Ljudska prava i slobode	Dobrobit	odr. C.2.1. odr. C.2.2.
Poduzetnost u zajednici	Pametna klupa; Pretvorba i pohrana energije	Povezanost	odr. A.2.3.
Sigurna komunikacija u digitalnom okruženju	Važnost izbjegavanja nesporazuma u internetskoj komunikaciji; Sigurno služenje internetom	Dobrobit	odr. C.2.1.
Zaštićena prirodna baština Hrvatske	Posjetitelji u nacionalnim parkovima i parkovima prirode ne smiju brati bilje, uznemiravati životinje ili ostavljati smeće u prirodi.	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. B.2.2. odr. C.2.1.
Biljke i gljive u šumi	Životne zajednice raznih biljaka; Šume trebamo čuvati od onečišćenja i od požara.	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.2. odr. B.2.1. odr. B.2.2. odr. C.2.3.
Životinje u šumi	Životinje u šumi pronalaze zaklon, hranu, vodu i ostale uvjete potrebne za život.	Povezanost	odr. A.2.2.
Travnjak	Sunčeva svjetlost i toplina te kiša povoljno utječu na život biljaka i životinja travnjaka.	Povezanost	odr. A.2.2.
Život u Jadranskom moru	Na dnu su povoljni uvjeti za život pa tamo žive mnoge različite vrste.	Povezanost	odr. A.2.2.
Prilagodbe biljaka i životinja	Razne prilagodbe biljaka i životinja	Povezanost	odr. A.2.2.
Hranidbeni odnosi u prirodi	Objasni kako se u hranidbenom lancu prenosi energija.	Povezanost	odr. A.2.2.
Životni ciklus biljaka cvjetnjača	Uz povoljne životne uvjete sjemenka će proklijati.	Povezanost Dobrobit	odr. A.2.2. odr. C.2.3.
Očuvanje i zaštita okoliša	Krčenje šuma; Onečišćenje vode, zraka i tla; Odgovorno ponašanje; Očuvanje prirode	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. B.2.2. odr. B.2.3. odr. C.2.2. odr. C.2.3.
Prijenos i pretvorba energije	Elektrana; Električna energija se proizvodi u elektranama.	Povezanost	odr. A.2.2. odr. A.2.3.
Upotreba energije i okoliš	Promišljeno trošenje energije; Energija iz obnovljivih i neobnovljivih izvora; Štednja energije; Pošumljivanje	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. A.2.3. odr. B.2.1. odr. B.2.2. odr. B.2.3. odr. C.2.2. odr. C.2.3.

Izvor: prema Letina i sur. (2021) i MZO (2019) izradila autorica

Tablica 12.

Sadržaji Održivog razvoja u udžbeniku Pogled u svijet 4 za četvrti razred osnovne škole

Udžbenička jedinica	Sadržaji u udžbeniku	Domena	Ishodi iz kurikuluma za Održivi razvoj
Dio sam zajednice	Svi su jednako vrijedni; Svi imaju prava	Dobrobit	odr. C.2.1.
Životni uvjeti	Životni uvjeti; Živa bića ovise o neživoj prirodi koja ih okružuje.	Povezanost	odr. A.2.2.
Tlo	Onečišćenje tla; Živa bića žive u tlu utječu na sastav i kvalitetu tla.	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.2. odr. B.2.1. odr. C.2.3.
Zrak	Disanje; Onečišćenje zraka; Bolesti	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1 odr. C.2.3.
Voda	Sastavni dio živih bića; Voda se nalazi svuda oko nas.	Povezanost	odr. A.2.2.
Kruženje vode u prirodi	Onečišćenje vode; Ograničenost pitke vode; Štednja vode; Pročišćavanje vode prije vraćanja u prirodu	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1. odr. C.2.3.
Svjetlost i toplina	Električna energija; Sunčeva energija obnovljivi je izvor energije.	Povezanost	odr. A.2.3
Nizinska Hrvatska-gospodarstvo	Neobnovljivi izvori energije; Hidroelektrane	Povezanost	odr. A.2.3
Gorska Hrvatska-gospodarstvo	Drvena biomasa; Elektrane	Povezanost	odr. A.2.3
Primorska Hrvatska-gospodarstvo	Zemni plin; Vjetroelektrane	Povezanost	odr. A.2.3.
Tragom prirodne baštine	Ustav Republike Hrvatske osigurava pravo na očuvanje prirode i čovjekova okoliša.	Djelovanje	odr. B.2.1.
Životne zajednice i hrana	Životna zajednica; Prilagodba živih bića na prostor i podneblje	Povezanost	odr. A.2.2.
Travnjak	Zbog razlika u prirodnim uvjetima postoje i razlike među travnjacima u različitim krajevima Hrvatske.	Povezanost	odr. A.2.2.
Šuma	Zbog razlika u prirodnim uvjetima postoje i razlike među šumama u različitim krajevima Hrvatske.	Povezanost	odr. A.2.2.
Kopnene vode	Močvarna i poplavna područja i živa bića u njima ugrožena su isušivanjem, gradnjom nasipa radi kontrole poplava i sl.	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1.
More	Prilagodba živih bića na slanu vodu; Onečišćenje mora; Ribolov	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. A.2.2. odr. B.2.1.
Moji tragovi	Svojim ponašanjem utječemo na svoj okoliš i ljude oko sebe.	Povezanost Djelovanje Dobrobit	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. B.2.2. odr. C.2.3.
Gospodarenje otpadom	Velike količine otpada; Odgovorno ponašanje; Razvrstavanje otpada	Povezanost Djelovanje	odr. A.2.1. odr. B.2.1. odr. B.2.2.

Izvor: prema Škreblin i sur. (prvi i drugi dio, 2021) i MZO (2019) izradila autorica

Iz tablica 11 i 12 možemo vidjeti kako se u udžbenicima *Istražujemo naš svijet 4* i *Pogled u svijet 4* također pojavljuju sadržaji vezani za društvo, ekonomiju i okoliš (tri odrednice

održivosti). U oba udžbenika uči se o životnim uvjetima, vodama, zraku, tlu, zavičajima i njihovim gospodarstvima, ljudskim pravima i slično. Sadržaji koji se u udžbenicima obrađuju nisu isti u trećem i četvrtom razredu, no svejedno imaju neke sličnosti i povezanosti. Sadržaji naučeni u trećem razredu proširuju se i nadograđuju u četvrtom. Kao i u prethodnim udžbenicima, ovdje je također najmanje sadržaja vezano za očuvanje i zaštitu okoliša. I u ovim tablicama, kao i onima za prijašnje razrede, možemo vidjeti ranije prikazane domene (slika 1 i slika 2) i ishode (slika 3 i slika 4) iz *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj*, tj. njihovu zastupljenost u udžbenicima te uz koje se nastavne jedinice vežu.

Analizom ovih udžbenika kroz sva četiri razreda osnovne škole vidjeli smo kako je nastavni predmet Priroda i društvo bogat sadržajima održivog razvoja. U oba udžbenika i u sva četiri razreda isprepliću se glavne dimenzije održivosti: okolišna, društvena i ekonomska. U svim analiziranim udžbenicima pokazalo se da je najviše sadržaja vezano za društvo, a najmanje za zaštitu i očuvanje okoliša. Prema autoricama Anđić, Lepičnik-Vodopivec i Uzelac (2014), važna komponenta nastave Prirode i društva u razrednoj nastavi je njena usmjerenost prema razvitku znatiželje za međuovisnost žive i nežive prirode te ljudi. Autorice su navele nekoliko međuovisnosti o kojima govori nastavni predmet Priroda i društvo, a neke od njih su: ukazivanje na potrebu brižljivog odnošenja prema biljkama i životinjama, zagađenje okoliša zbog gospodarskih djelatnosti, kultura stanovanja, čovjekova rastrošnost u prirodi, važnost vode za život, promet i buka, ljepote zavičaja i slično. Autorice također navode kako se nastavom Prirode i društva učenike može poticati na učestalo i neprekidno shvaćanje drugih i života oko nas i to tako da se razvija empatija, tolerancija i međusobno razumijevanje. Upravo te odrednice koje su autorice Anđić, Lepičnik-Vodopivec i Uzelac navele, pronalazimo u udžbenicima za nastavni predmet Priroda i društvo u sva četiri razreda osnovne škole.

6. Zaključak

Održivost se odavno spominje, no pojam kojega danas znamo, pojam održivog razvoja, pojavio se u 1987. godine kada ga je prvi put koristila norveška predsjednica Harlem Brundtland u izvješću *Our Common Future*. Od prvog pojavljivanja pojma održivog razvoja do danas, nastali su razni dokumenti koji propisuju ciljeve i zadatke održivog razvoja. Prvi i najpoznatiji dokument vezan za održivi razvoj je *Agenda 21* kojom se propisuje strategija za globalno provođenje održivog razvoja. Taj je dokument odobrilo 179 zemalja nakon čega održivi razvoj postaje neizostavan dio međunarodne ekološke politike. U dokumentima i raznoj literaturi održivi razvoj dobio je mnoga objašnjenja i definicije, a najpopularnija i najkorištenija terminološka odrednica ističe održivi razvoj kao razvitak koji ispunjava potrebe današnjice, a istovremeno ne narušava sposobnost daljnjih naraštaja da ispune svoje potrebe.

Uviđanjem problematike okoliša, posljednjih 40 godina održivi razvoj implementiran je u odgojno-obrazovne sustave, u početku pod nazivom obrazovanje za okoliš. Kurikularnom reformom školstva 2018./2019., održivi razvoj integriran je u *Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj* te on objedinjuje i implementira ishode ostalih međupredmetnih tema (*Osobni i socijalni razvoj, Učiti kako učiti, Građanski odgoj i obrazovanje, Zdravlje, Poduzetništvo i Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije*). U taj su kurikulum implementirane tri temeljne odrednice održivog razvoja: društvo, gospodarstvo i okoliš. Te se odrednice protežu i kroz sadržaje nastavnog predmeta Priroda i društvo što je pokazala i analiza. Analizom *Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj* pokazalo se da su zastupljene sve tri domene održivog razvoja te da je domena *Povezanost* najzastupljenija domena u sva četiri razreda osnovne škole i u oba analizirana udžbenika. Također, pokazalo se da su ishodi *odr.A.1.2.* u prvom i *odr.A.2.2.* u drugom odgojno-obrazovnom ciklusu najzastupljeniji. Daljnjom analizom udžbenika utvrdilo se koliko je sadržaja održivog razvoja zastupljeno u određenom razredu i udžbeniku. Analiza je pokazala kako oba udžbenika obrađuju slične sadržaje te da je najviše sadržaja vezano za zajednicu (društvo), a najmanje za očuvanje okoliša. Analizom ovih udžbenika kroz sva četiri razreda osnovne škole vidjeli smo kako je nastavni predmet Priroda i društvo bogat sadržajima održivog razvoja zbog čega je on najprikladniji za interakciju s učenicima. Pomoću njega učenici uče poštovati društvenu, kulturnu i prirodnu okolinu, kako uobličiti afirmativan stav prema živim bićima i okolišu kao cjelini te kako se s odgovornošću ponašati prema prirodi.

7. Literatura

- 1) Anđić, D., Lepičnik-Vodopivec, J., Uzelac, V. (2014). *Djeca- odgoj i obrazovanje- održivi razvoj: U potrazi za novim perspektivama razvoja odgoja i obrazovanja djece za održivi razvoj*. Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga
- 2) Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 2: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za drugi razred osnovne škole- prvi dio*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/11296/#p=4>
- 3) Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 2: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za drugi razred osnovne škole- drugi dio*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/11295/#p=4>
- 4) Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 3: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za treći razred osnovne škole- prvi dio*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/10906/#p=3>
- 5) Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 3: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za treći razred osnovne škole- drugi dio*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/10907/#p=4>
- 6) Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 4: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za četvrti razred osnovne škole- prvi dio*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/16152/#p=3>
- 7) Basta, S., Jelić Kolar, M., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 4: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za četvrti razred osnovne škole- drugi dio*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/16153/#p=4>

- 8) Basta, S., Svoboda Arnautov, N., Škreblin, S. (2020). *Pogled u svijet 1: Tragom prirode i društva: radni udžbenik za prvi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil Klett. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.profil-klett.hr/sites/default/files/flip/11298/#p=4>
- 9) Braičić, Z., Kisovar Ivanda, T., Letina, A. (2022). *Istražujemo naš svijet 3: udžbenik prirode i društva u trećem razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.e-sfera.hr/prelistaj-udzbenik/94e825f1-41b8-4d9b-b9d4-6b06207a40da>
- 10) Braičić, Z., Kisovar Ivanda, T., Letina, A. (2022). *Istražujemo naš svijet 4: udžbenik prirode i društva u četvrtom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.e-sfera.hr/prelistaj-udzbenik/0114cf22-0f24-4c5c-af3f-5c81222c8e97>
- 11) Bregović Pračić, R. (2020). Održivi razvoj, ekologija i poslovna etika. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 75(2), 279-282. Preuzeto 1.5. 2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/346745>
- 12) Cifrić, I. (2002). *Okoliš i održivi razvoj: Ugroženost okoliša i estetika krajolika*. Zagreb: Biblioteka časopisa „Socijalna ekologija“
- 13) De Zan, I., Kisovar Ivanda, T., Letina, A. (2022). *Istražujemo naš svijet 1: udžbenik prirode i društva u prvom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga. Preuzeto 17.4.2022. s <https://www.e-sfera.hr/prelistaj-udzbenik/ba6eca19-2d53-4ae6-86c1-d601a478779a>
- 14) Diković, M., Kovačić, I., Mišković, E. (2020). Zastupljenost međupredmetnih tema u udžbenicima iz Prirode i društva. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 161(3-4), 369-389. Preuzeto 1.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/363282>
- 15) Engdahl, I., Rabušićová, M. (2012). Obrazovanje za održiv razvoj. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(67), 6-9. Preuzeto 1.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/183110>
- 16) Ham, E., Jukić, R., Kakuk, S. (2021). Od ideje održivosti / održivoga razvoja do odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u školama. *Diacovensia: teološki prilozi*, 29(3), 375-393. Preuzeto 1.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/265983>
- 17) Hrvatski sabor (2007). Zakon o zaštiti okoliša. Preuzeto 1.5.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_10_110_3226.html

- 18) Hrvatski sabor (2009). Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske. Preuzeto 1.5.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html
- 19) Jambrović, F. (2011). Održivi razvoj u obrazovanju. *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 2(1), 14-27. Preuzeto 1.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/106214>
- 20) Kisovar Ivanda, T., Letina, A. (2022). *Istražujemo naš svijet 2: udžbenik prirode i društva u drugom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga. Preuzeto 1.5.2022. <https://www.e-sfera.hr/prelistaj-udzbenik/f9da8d04-d8fc-47d0-b2b9-b319f43f1036>
- 21) Kosanović, N. (2019). Nastanak koncepta održivog razvoja na primjeru održivog razvoja u Plivi Hrvatska d.o.o. (specijalistički diplomski stručni rad). Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, Hrvatska. Preuzeto 1.5.2022. s <https://repozitorij.vuka.hr/islandora/object/vuka%3A1406/datastream/PDF/view>
- 22) Lončar, J. (2019). Globalizacija i/ili održivi razvoj?. *Geografski horizont*, 65(2), 7-16. Preuzeto 1.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/348009>
- 23) Mandić, Z., Rozić, Ž., Zovko, M. (2016). Uvod u okolišno-održivi razvoj. U: M. Raič (ur.), *e-ZBORNIK: Elektronički zbornik radova Građevinskog fakulteta* (str. 13-27). Mostar: Sveučilište u Mostaru. Preuzeto 1.5.2022. s https://fgag.sum.ba/e-zbornik/e_zbornik_12_02.pdf
- 24) Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO]. (2006). Odluka o nastavnom planu i programu za osnovnu školu. Preuzeto 1.8.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html
- 25) Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO]. (2019). Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. Preuzeto 17.4.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_152.html
- 26) Radeka, I. (2017). Održivi razvoj u Nastavnom planu i programu i reformskim kurikulumima za osnovnu školu. U: I. Radeka (ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 159-168). Zadar: Sveučilište u Zadru; Dječji vrtić "Radost". Preuzeto 31.7.2022. s <https://morepress.unizd.hr/books/index.php/press/catalog/view/26/22/361>
- 27) Vrbičić, A. (2012). Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj („zelena pedagogija“) (završni rad). Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, Hrvatska. Preuzet 1.5.2022. s

<http://pedagogija.hr/ekvilibrij/pdf/odgoj-i-obrazovanje-za-odrzivi-razvoj-zelena-pedagogija.pdf>

- 28) Vukelić, N. (2020). Odrednice spremnosti (budućih) nastavnika na obrazovanje za održivi razvoj. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 161(1-2), 141-161. Preuzeto 1.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/348185>

Izjava o izvornosti završnog/diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)